

наявності стану вагітності (без конкретизації її терміну) та дитини певного віку (незалежно від стадій кримінального правосуддя);

- меж іспитового строку, який має залежати від виду та терміну призначеного покарання, передбачати можливість його корегування відповідно до поведінки засудженої особи під час випробування;

- конкретизації не лише спеціальних обов'язків, пов'язаних із доглядом та вихованням дитини, а й певних загальних зобов'язань, що стосуються способу життя засудженої жінки, поведінки в суспільстві, що дозволить здійснювати більш чіткий контроль за дотриманням звільненою особою інтересів дитини;

- характеру судового рішення за наявності законодавчих підстав, що передбачає його факультативність і першочерговість оцінки судом виконання засудженою особою спеціальних зобов'язань (порівняно із іншими обов'язками);

- правових наслідків відбуття іспитового строку, альтернативність яких не має передбачати направлення засудженої в місця позбавлення волі для відбування призначеного судом покарання (тим більш без можливостей зарахування в строк відбування покарання часу, протягом якого засуджена не відбувала покарання).

Література

1. Котюк І.І., Костенко О.М. Кримінальне, кримінально-процесуальне та кримінально-виконавче законодавство України: Гендерна експертиза. - К.: Логос, 2004. - 127 с.

2. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар (За станом кримінального законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду України на 25 жовтня 1995 р.) / Відп. Ред.: В.І. Шакун та С.С. Яценко. - К.: "Фіта", 1996. - 864 с.

3. Оніщенко Н.М., Матвієнко О.В., Береза С.В., Томашевська М.О. Європейський правовий вимір гендерно чутливої політики: монографія. - К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2005. - 144 с.

4. Письменський Є.О. Теоретико-прикладні проблеми звільнення від покарання та його відбування за кримі-

нальним правом України: монографія / Є.О. Письменський; наук. ред. д-р юрид. наук, проф. О.О. Дудоров. - МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. - Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2014. - 728 с.

5. Сушко В.А. Уголовно-правовой анализ института отсрочки отбывания наказания беременным и женщинам, имеющим детей до трех лет // Правовое и методическое обеспечение исполнения уголовных наказаний: Сборник научных трудов. - М.: ВНИИ МВД РФ, 1994. - 127 с. - С. 38-52.

6. Сушко В.О. Особенности отбывания наказания в виде лишения свободы осужденными женщинами, имеющими малолетних детей и беременными: Библиотека работника ИТУ. Пособие. - М.: ВНИИ МВД РФ, 1996. - 95 с.

7. Уголовное законодательство зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии, Японии). Сборник законодательных материалов / Под ред. И.Д. Козочкина. - М.: Издательство "Зерцало", 1998. - 352 с.

8. Уголовный кодекс Испании. Под редакцией и с предисловием доктора юридических наук, профессора Н.Ф. Кузнецовой и доктора юридических наук, профессора Ф.М. Решетникова. - М.: Издательство ЗЕРЦАЛО, 1998. - 218 с.

9. Уголовный кодекс ФРГ. - М.: Изд-во "Зерцало", 2000. - 208 с.

10. Хряпінський П.В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України: Монографія / П.В. Хряпінський. - Х.: Харків юридичний, 2009. - 448 с.

11. Хряпінський П.В. Щодо гуманізації звільнення від покарання вагітних жінок та жінок, які мають малолітніх дітей / П.В. Хряпінський // Право і суспільство. - 2008. - № 6. - С. 67-74.

Меркулова В.О.,

*доктор юридичних наук, професор,
т.в.о. начальника кафедри кримінального права
та кримінології*

*Одеського державного університету
внутрішніх справ*

Надійшла до редакції: 07.04.2015

УДК 343.36

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ РОДОВОГО ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ

Воронцов А. В.

Статтю присвячено дискусійним питанням, які мають місце щодо розуміння і визначення родового об'єкта злочинів проти правосуддя та об'єкта злочинів, передбачених ст.ст. 371 - 373 КК України, які вчинюються службовими особами правоохоронних органів у процесі здійснення правосуддя, та на їх підставі надання шляхів подальшого вдосконалення чинного закону про кримінальну відповідальність.

Ключові слова: правосуддя, класифікація, система злочинів, родовий об'єкт злочинів, суб'єкти здійснення правосуддя, процесуальна діяльність, тлумачення.

Статья посвящена дискуссионным вопросам, которые имеют место касательно понимания и определения родового объекта преступлений против правосудия и объекта преступлений, предусмотренных ст.ст. 371 - 373 УК Украины, которые совершаются

должностными лицами правоохранительных органов в процессе осуществления правосудия, и на их основании определить пути дальнейшего совершенствования действующего закона об уголовной ответственности.

Ключевые слова: правосудие, классификация, система преступлений, родовый объект, субъекты осуществления правосудия, процессуальная деятельность, толкование.

The article is devoted to debating the issues that are taking place regarding the understanding and definition of a generic object of the crime against justice and the object of crimes under art. 371 - 373 of the Criminal Code, committed by law enforcement officials in the administration of justice and on their basis to identify ways to further improve the law on criminal responsibility.

Keywords: justice, the classification system of crimes

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС**

generic object, the subjects of the justice procedural activities interpretation.

Значущість захисту суспільних відносин (цінностей і благ), які виникають у процесі здійснення правосуддя, обумовлюються необхідністю їхньої охорони кримінально-правовими засобами й методами. Відповідно, питання щодо визначення та вдосконалювання кримінально-правових норм злочинів проти правосуддя завжди є актуальними.

У доктрині кримінального права класично визначається, що під родовим (груповим) об'єктом слід вважати об'єкт, який охоплює певне коло тотожних або однорідних за своєю соціально-політичною та економічною сутністю суспільних відносин, які й охороняються єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм [8, 105]. Це єдиний об'єкт для певної (однорідної) групи злочинів і є критерієм для класифікації всіх злочинів і кримінально-правових норм, які встановлюють відповідальність за їх вчинення. Саме ця його властивість і є підґрунтям для побудови Особливої частини КК України [6, 45; 7, 5]. Не слід однозначно ставитися до такого погляду. Здебільшого основним критерієм (підставою) щодо класифікації злочинів і розміщення їх у відповідному розділі є родовий об'єкт, проте не тільки він один. Зокрема, щодо вчинення злочинів проти правосуддя, передбачених ст.ст. 371 - 373 КК України, то тут, зазвичай, при віднесенні їх до цього розділу, причетний не тільки об'єкт, а й суб'єкт злочинного посягання. Обґрунтування такої позиції була запропонована ще Ш. С. Рашковською: «... систему злочинів проти правосуддя вбачається більш правильним будувати за суб'єктом злочину. Такий критерій дозволяє більш чітко виявляти особливості окремих груп злочинів, краще з'ясувати ступінь їх суспільної небезпечності й тому більш детально дослідити окремі склади злочинів, які охороняються вказаними групами...» [7, 550-552; 14, 14-17]. Тому стверджувати, що при побудові системи Особливої частини КК України на відповідні розділи приймається до уваги лише родовий об'єкт - не зовсім правильно (доцільно). Такої позиції дотримуються й учені П.П. Андрушко, В.О. Глушков, І.А. Дришлюк, В.І. Осадчий та інші. Однак у сучасній юридичній літературі злочини проти правосуддя поділені залежно від об'єкта злочинного посягання, а встановлення родового об'єкта зазначених злочинів може уявлятися простою справою, яка не потребує відповідних наукових поглядів і підходів. Насамперед, надаючи визначення родового об'єкта, необхідно приділити увагу саме поняттю «правосуддя».

Правосуддя в Україні здійснюється виключно судом. Наукою кримінального і кримінального процесуального права надане поняття «правосуддя» та його тлумачення. Положення щодо здійснення правосуддя виключно судами закріплено й на конституційному рівні (ст. 124 Конституції України) і деталізовано також у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» [15, ст. 5-7].

Функція правосуддя в кримінальному провадженні полягає в розгляді і вирішенні по суті правових конфліктів, що виникають у суспільному житті з приводу вчинення злочинів. Її зміст становить розгляд у судових засіданнях кримінальних проваджень і застосування встановлених законом видів покарань щодо осіб, які винні у вчиненні злочинів, або у виправданні невинних. Функція правосуддя належить до основних кримінально-процесуальних функцій і є підґрунтям такої засади кримінального

провадження, як змагальність, та низки інших засад.

Правосуддя як функція судової влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними згідно із законом. У кримінальному провадженні правосуддя здійснюють професійні судді та, у визначених законом випадках, присяжні в рамках відповідних судових процедур.

Відмова в здійсненні правосуддя не допускається. У широкому значенні це означає, що судова влада в особі своїх органів - судів - не може ухилитися від здійснення правосуддя в кримінальному провадженні. У вузькому значенні це означає, що суд, якому підсудне відповідне кримінальне провадження, не вправі відмовитися від судового розгляду й ухвалення відповідного судового рішення. Ці положення базуються на тому, що юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі (ч. 2 ст. 124 Конституції України) і впливає із низки засад кримінального провадження, зокрема законності, рівності перед законом і судом, доступу до правосуддя та обов'язковості судових рішень, забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності [4, ст. 124; 9, ст. 30].

Зважаючи на це, об'єктом злочинів проти правосуддя є лише здійснення правосуддя судом. Так, Т.Н. Добровольська зазначала: «Законодавець визнає, що родовим об'єктом усіх злочинів, включених у зазначену главу КК, є посягання саме на правильне здійснення правосуддя судом...» [2, 144]. На нашу думку, посягання на суспільні відносини не може бути об'єктом з таким вузьким визначенням щодо родового об'єкта злочинів проти правосуддя і з цим не можна погодитися. У це поняття слід вкладати більш широкий зміст.

Поняття «правосуддя» у широкому значенні - це діяльність не тільки суду, але й тих органів, які сприяють суду в реалізації завдань і функцій, які покладені на правосуддя. Відповідно, правосуддя як об'єкт кримінально-правової охорони вважається поняттям більш широким, ніж правосуддя як специфічний вид державної діяльності, яке здійснюється тільки виключно судом, тобто будь-яка діяльність, яка спрямована на виконання завдань і функцій, які стоять перед ним. Це дозволяє відносити до їх числа: органи досудового розслідування, прокуратуру і органи та установи з питань виконання покарань. Отже, можна стверджувати, що: завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою (ст. 371 КК України), притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372 КК України), примушування давати показання (ст. 373 КК України), які передбачені КК України, посягають на встановлений порядок суспільних відносин щодо забезпечення здійснення правосуддя органами кримінального судочинства, а не на правосуддя взагалі [2, 334]. Викладене положення потребує змістовної аргументації та роз'яснення.

На необхідність додержання такої позиції визначено в Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів». Зазвичай, що кількість правоохоронних органів в Україні є досить численною, що не може не ускладнювати їх узгоджену діяльність, а поданий у цьому Законі України перелік правоохоронних органів не є вичерпаним, критерій же належності до правоохоронних органів за ознакою виконання правоохоронних функцій є досить розмитим. У Концепції реформування кримінальної юстиції в Україні визначено систему органів, яку традиційно називають «правоохоронними» - органи прокуратури, внутрішніх

справ, служби безпеки, Військової служби правопорядку в Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [5; 10, 271; 13, ст. 2].

Такий підхід, який базується й на тому, що суд, як і будь-який інший державний орган, не є самодостатнім і не може діяти без взаємодії з іншими спеціалізованими державними інституціями, зокрема органами досудового розслідування, які розслідують кримінальні провадження та направляють їх до судового розгляду, та тих, які виконують судові рішення.

Об'єктивність, справедливість і законність здійснення правосуддя не може бути забезпечена, якщо працівники цих органів будуть діяти незаконно внаслідок неправомірного впливу на них. Отже, правосуддя як функція держави, хоча й здійснюється виключно судами, але забезпечується правильною роботою (порядком діяльності) спеціальних правоохоронних органів.

Законність і справедливість правосуддя напряму залежить від забезпечення правильної діяльності цих органів тощо, що враховано в КК України, де в розділі XVIII «Злочини проти правосуддя» розміщені норми, які передбачають відповідальність за посягання на нормальну діяльність також органів прокуратури, внутрішніх справ тощо. Якщо виходити з наведеного, то поняття «правосуддя» значно розширюється, оскільки згідно з ним правоохоронні органи поряд із судовими органами утворюють систему органів правосуддя [12, 525]. Таким чином, правосуддя здійснюють не тільки суди, а й окремі правоохоронні органи, які не є органами правосуддя, а сприяють його об'єктивному і законному здійсненню. Так, М. І. Бажанов зазначив: «Діяльність органів дізнання, слідства і прокуратури, яка не є правосуддям, а лише спрямована на сприяння його здійсненню...» [1, 10]. Відповідно, родовим об'єктом злочинів проти правосуддя учені називають відносини у сфері нормальної (законної) діяльності: судових органів; органів досудового розслідування, прокуратури; органів, які здійснюють виконання ухвал, постанов, вироків, інших судових рішень і призначення покарань [3, 381]. На думку А.Г. Мартіросяна, немає підстав відносити правоохоронні органи до органів правосуддя. Ототожнення понять «органи правосуддя» і «правоохоронні органи» не є правильним, оскільки їх зміст відмінний [11, 268-273]. Це підтверджується й законодавчо, у Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» йдеться про захист «працівників суду і правоохоронних органів», тобто судові органи не охоплюються поняттям правоохоронних органів. Учені аргументують свою позицію тим, що концепція, згідно з якою правосуддя - виключно судова діяльність, не узгоджується з кримінально-правовими нормами чинного КК України, де у відповідному розділі Особливої частини більшість норм - це норми, які передбачають відповідальність за посягання на правильну діяльність не судів, а інших органів [12, 527]. Назва розділу «Злочини проти правосуддя» є більш вузькою, ніж зміст кримінально-правових норм, які розташовані в ньому. Відповідно до цього злочини, передбачені ст.ст. 371-373 КК України не визначають концепцію правосуддя, тому останнє й не повинно узгоджуватись з кримінально-правовими нормами. Концепція правосуддя

визначається насамперед Конституцією України, яка має вищу юридичну силу, та іншими законами, відповідно, норми КК України, які регулюють відповідальність за посягання на правосуддя, повинні узгоджуватись з концепцією правосуддя в Україні.

Така суперечність, виходячи із зазначеного, полягає не тільки в тому, що ми маємо справу зі специфічними державними органами, а й у тому, що ці органи мають як спільні, так і різні для них мету, завдання та функції. Наприклад, процесуальна діяльність органів досудового розслідування полягає в розслідуванні конкретних кримінальних проваджень, тобто в сприянні здійснення правосуддя. Суди призначають покарання особам, які вчинили злочин, тобто виконують судові функції, а органи з питань виконання покарань, які виконують судові вироки, рішення, постанови та ухвали, реалізують тим самим здійснення правосуддя.

Отже, з одного боку, під родовим об'єктом слід розглядати нормальне (законне) функціонування державних органів та різну за родом і характером діяльність їхніх ланок як комплекс таких представників (органи досудового розслідування: ОВС, СБУ, прокуратури, органи виконання покарань тощо). З іншого боку, завідомо незаконне затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою, притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, примушування давати показання, вчинені поза сфери здійснення судом правосуддя, заважають виконанню завдань, які стоять перед правосуддям, створюючи неможливим чи ускладненим судовий розгляд кримінальних справ або зводять нанівець результати цієї діяльності. У всіх подібного роду випадках, як і тоді, коли злочин спрямований безпосередньо проти діяльності суду, правосуддя не досягає своєї мети, його завдання залишаються невиконаними. Вбачається, що саме ця обставина схиляє законодавця назвати ці злочини «Злочини проти правосуддя», хоча безпосередньо проти діяльності суду спрямована менша їх частина.

Надаючи визначення родового об'єкта злочинів проти правосуддя, заслуговує на увагу найбільш поширена точка зору, що родовим об'єктом злочинів у сфері службової діяльності є: нормальне функціонування органів управління незалежно від форм власності. І якщо, відходячи від того істотно важливого факту, що органи, які виконують завдання правосуддя (як невід'ємний компонент родового об'єкта злочинів проти правосуддя), є особливим «механізмом», на який покладено виконання суто специфічних функцій, то можна стверджувати, що вони теж є певною частиною (ланкою) державного апарату.

Обґрунтовуючи визначення, що родовим об'єктом злочинів проти правосуддя є встановлений законом порядок діяльності його органів, то тим самим є підстави зазначити, що ці злочини є різновидом (дуже важливим) окремих злочинів проти правосуддя, а в силу спільності об'єкта є й підстави для виділення цих злочинів в окремий розділ Особливої частини КК України згідно з наукою кримінального права. Підставами для зазначеного є й той факт, що родовий об'єкт (як зазначалося) всіх злочинів, які передбачені розділом XVIII Особливої частини КК України «Злочини проти правосуддя», не має спільних ознак. Отже, розбіжності полягають не тільки в тому, що в цьому разі ми маємо справу зі специфічними представниками (суб'єктами) органів державної влади (досудове слідство тощо). У різних сферах діяльності органів кримінального судочинства законодавець може

захищати від злочинних посягань і інший установлений законом порядок діяльності державних органів та їх представників, в яких є дещо спільне, та поєднує їх разом як об'єкт злочинного посягання в процесі здійснення правосуддя.

На необхідність таких змін зазначили й С. С. Яценко та Є. В. Фесенко, надаючи поняття родового і видових об'єктів злочинів з урахуванням особливостей суб'єктів суспільних відносин, проти яких спрямовані злочини зазначеного виду, цінностей і благ, які належать цим суб'єктам та яким може бути заподіяна шкода. Зокрема, можна виділили три групи таких суб'єктів: 1) особи як учасники або інші суб'єкти кримінального чи цивільного процесу; 2) органи досудового розслідування, прокуратури, суду загальної юрисдикції; 3) підрозділи Департаменту пенітенціарної служби України. Також було виділено різновиди цінностей і благ, які належать переліченим суб'єктам, згідно з якими й класифікується безпосередній об'єкт. Однак з розвитком національного законодавства виникає необхідність іншого, дещо кардинального, визначення родового злочинів проти правосуддя. Таких поглядів дотримується й С. Кузьмін [10, 59-60], який доводить, що за зазначеною концепцією, яка прийшла до нас з радянських часів, говорячи і про завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою (ст. 371 КК України), і про притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372 КК України), і про примушення давати показання (ст. 373 КК України), ані жодним словом не згадується про потерпілого й порушення його прав і свобод. Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя й здоров'я визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Саме тому, на його думку, така класифікація з указаних причин не є цілком прийнятною. При цьому поза увагою залишаються питання, які пов'язані з класифікацією суб'єктів злочинів цієї категорії, тим паче, що законодавець не дає в КК України вичерпаного й чіткого їх визначення, особливо в контексті спеціального суб'єкта, а відсилає до інших галузей права. Необхідність більш чіткої побудови системи Особливої частини КК України тут небезпідставно та постійно обговорюється й дискутується. Тому є необхідність визначення чіткості саме системи злочинів, які посягають на один родовий об'єкт, у якій склади злочинів об'єднані в окремі розділи (групи) за ознаками спільності об'єкта і тільки. Унаслідок юридичного аналізу об'єктивного факту-шкоди, заподіяної злочинами, вважаємо правильним і необхідним виділення окремих злочинів саме в окремий розділ злочинів із чітким уявленням про їх об'єкт. Таке вирішення питання найбільш точно відображає стан речей, додатково підкреслює їх реальну небезпеку для суспільства й реальну спрямованість правової охорони відповідних суспільних відносин [1, 5-18]. Про необхідність таких законодавчих змін свідчить і той факт, що в органах здійснення правосуддя не можуть вчинятися також і інші злочини, також і службові. Ці органи покликані забезпечити об'єктивну і законну діяльність судів у процесі здійснення правосуддя, тому порушення їх діяльності порушує й діяльність судових органів, які здійснюють правосуддя. У цьому аспекті органи, які причетні до здійснення правосуддя, їх кримінально-правова охорона обґрунтовано знайшла втілення законодавцем у розділі XVIII Особливої частини КК України, але не на достатньому рівні.

З іншого боку, серед учених і надалі тривають дискусії щодо шляхів удосконалення діяльності відповідних

органів у процесі здійснення правосуддя. Вважається, що недоцільно розділяти цей розділ на два підрозділи. Насамперед уваги потребує подальше вдосконалення самого поняття «правосуддя», а не родового об'єкта цього розділу, яке не повинне мати широке та вузьке трактування.

Література

1. Бажанов М.И. Уголовно-правовая охрана советского правосудия / М.И. Бажанов. - Харьков: Харьк. юрид. ин-т., 1986. - 43 с.
2. Добровольская Т.Н. Понятие советского социалистического правосудия / Т.Н. Добровольская // Ученые записки ВЮОН. - 1963. - Вып. № 16. - С. 144.
3. Кваша О.О. Поняття злочинів проти правосуддя / О.О. Кваша // Правова держава. - Вип. № 16. - 2005. - С. 381.
4. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - С. 141.
5. Концепція реформування кримінальної юстиції в Україні: указ Президента України від 18.04.2008 р. № 311/2008. - К., 2008.
6. Коржанський М.Й. Кримінальне право : Загальна частина / М. Й. Коржанський. - К. : Юрінком, 1997. - 432 с.
7. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів : навч. посіб. / М. Й. Коржанський. - вид. 3-тє, доп. та перероб. - К. : Атіка, 2007. - 592 с.
8. Кримінальне право України : Загальна частина : підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борісов, В. І. Тютюгін та ін.]; [за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація]. - 4-те вид., переробл. і допов. - Х. : Право, 2010 - 456 с.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України - 4 [Електронний ресурс]: закон України від 19. 10. 2012 р. № 5076-VI із змін., внес. згідно із Законами: ВВР, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88.: за станом на 04.07.2013 р. № 406 - VII. - Електрон. дан. (1 файл). - Режим доступу : http://www.google.com.ua/url?url=http://shron.chtyvo.org.ua/Nevidomyi_Avtor/Kryminalnyi_protseualnyi_kodeks_Ukrainy_NPK.pdf&rct=j&q=&esrc=s&sa=U&ei=2zJkVfj4MMm3ygP9piGoCw&ved=0CB4QFJAC&usq=AFQjCNGQoDJu5gk20U41Jq1tqVICHwqiUA
10. Кузьмін С. Іноземець як спеціальний суб'єкт злочинів проти правосуддя за кримінальним правом України / С. Кузьмін // Вісник прокуратури - 2009. - № 4. - С. 59-63.
11. Мартіросян А. Г. Проблеми визначення поняття правосуддя як родового об'єкта злочинів, передбачених статтями 376-379 КК України / А. Г. Мартіросян // Часопис Київського університету права. - 2009. - № 1. - С. 268-273.
12. Навроцький В. О. Кримінальне право України : особлива частина : курс лекцій / В. О. Навроцький. - К. : Знання : КОО, 2000. - 771 с.
13. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів [Електронний ресурс]: закон України від 23.12.1993 р. № 3781-XII в редакції Закону України від 25.01.2015 р. - Електрон. дан. (1 файл). - Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>
14. Рашковская Ш. С. Преступление против правосудия : учеб. пособие. / Ш. С. Рашковская. - М.: ВЮЗИ, 1978. - 104 с.
15. Про судоустрій і статус суддів [Електронний ресурс]: закон України від від 07.07.2010 р. № 2453-VI із змін., внес. згідно із Законом України № 213-VIII від 02.03.2015 р. - Електрон. дан. (1 файл). - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>. - Назва з екрана.

Воронцов А.В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та
кримінології ОДУВС
Надійшла до редакції: 12.04.2015